

Josef Jedlička: O vlastenectví aneb Hrdliččin hlas,

z knihy České typy aneb Poptávka po našem hrdinovi (1992);

autor charakterizuje máchovského hrdinu a zamýšlí se nad jeho původem

Loupežník Vilém není český literární typ. Ani jeho družka Jarmila jím není. Nestala se jím Marinka ani vojenský vysloužilce Bárta, a za obzorem našich mýtotočrných sklonů zůstal i královský levoboček - kat. Karel Hynek Mácha prostě nevytvořil reprezentativní figuru, která by se byla ujala v národním vědomí jako charakterologická či symbolická ražba.

Přesto - probíráme-li prvky, z nichž se skládá náš národní typus a habitus - nemůžeme Máchu jen tak beze všeho obejít. Vyjádřil za nás cosi skrytého a zapíraného a cosi z jeho díla nám přešlo do krve, třebaže jsme o to dvakrát nestáli a vůbec jsme to nefedovali.

Mácha určil české lyrické klima, a to jednou provždy, jako vrcholný vzor a normu. A nabídl nám - nikoli jako osobu, ale jako osobnost tím na smrt pravým povzdechem »Hynku!« - sama sebe jako ztělesnění pravosti, vzdoru a hrdinství intelektuála.

Vůbec není pravda, že Mácha byl - po kratičkém a politováníhodném nedorozumění - slaven jako náš největší básník a uctíván jako kníže poezie. Jen outsideři jako mladý Neruda, podivíni jako Arbes a specialisté Martenova druhu se po desetiletí za Máchu zasazovali, zatímco oficiální česká kritika ho brala na vědomí jako jedno z jmen, jehož se mladá a chudá literatura nemůže vzdát; nejvýš že mu bylo vykázáno místo v souvislostech, do nichž nikdy nepatřil a k nimž bylo

možno poukázat několika vytrženými citáty. Trvalo dobrých sto let od jeho narození, než ho Šalda pojmenoval pravým jménem a doložil jeho nadčasovou velikost, a dobrých sto let od jeho smrti, než se Máj a celé básníkovo dílo stalo předmětem vážného rozboru a vzbudilo vsutku uvědomělý podiv. I potom ještě, když byl ve vypjatém ovzduší na jaře devětatřicátého roku pohřbíván podruhé, nejvyš skurilním ceremoniálem, bylo by došlo k nenapravitelné fixaci Máchy jako mytického národního palladia, nebýt několika českých básníků, kteří nepřipustili, aby byl uložen do Slavína vedle Vrchlického, Hilberta, Klášterského a Křížíka, a kteří s jeho ostatky zachránili i empirový pomníček se slovy »Dalekáť cesta má - marné volání«. Příznačné pro Máchovo postavení v české kultuře jsou posléze i rozpaky, do nichž jeho dílo a hrdá osobnost přivedly vítěznou partajní inteligenci po roce 1948. Pamatuji se na diskuse o tom, zda má být Mácha vůbec zařazen do strahovského muzea české literatury, a vzpomínám si, že v době, kdy Tyl, Pflieger-Moravský, Jirásek, Majerová a Jiří Marek plnili středoškolské čítanky, nebyl Mácha vůbec pojat do osnov a s Májem se mladí lidé setkávali jen díky soukromé péči některých učitelů, kteří byli ochotni riskovat nepříjemnost.

O vytrvalosti a stálosti některých národních předsudků svědčí, že ve sporu o Máchu se ještě za jeho života vynášely tytéž argumenty jako po sto padesáti letech. V roce 1836 uveřejnil Josef Kajetán Tyl v Květech svou proslulou kritiku Máje, která v jádru obsahuje podstatnou námitku, která pak bude Máchovo dílo pronásledovat od generace ke generaci. Jako ostatní kritikové - a to tu zatím pouze vytkneme, abychom se na to mohli ještě odvolat - vyznává se i Tyl

z hlubokého a uchvacujícího dojmu, ale vzápětí to všechno prohlásí za rafinovaný klam a lež, za hříčku samolibé osoby, za žal předstíraný a ke všemu ještě nepůvodní, vypůjčený a hlavně - nečeský. Vytýká Máchovi, že svůj talent obrací na nicotnosti, jako by v této chvíli nebylo nic potřebnějšího a důležitějšího. »Je třeba,« jak praví Tyl doslova, »svědomitě míti na zřeteli stav básnictví a občanských poměrů vlasti své, kdežto se v znameních nejpříznivějších krásné příští usmívá, kde pěvci otevřen celý svět...«

Už Arbes dobře rozeznal, v čem spočívá napětí máchovského sporu. Tyl neposuzuje Máchu objektivně, ale zaujímá postavení obranné. Možná, že mu i rozumí, ale z ideologických důvodů mu nechce a nesmí rozumět. Cítí, že jeho a Máchova kulturní úloha jsou diametrálně odlišné, a zaujat ovšem pro svůj způsob a pro své pojetí, zatracuje Máchovo »světanství« - jak praví, puritánsky se vyhýbaje slovu »kosmopolitismus« -, proti němuž vyzdvihuje svou drobnou úlohu jako službu národnímu ideálu, jako žádoucí umění české a vlastenecké, jako usilovnou píli na »roli dědičné«.

Tak ovšem nevypadá jen protiklad máchovský. Ve stoletém sporu se na této literární úrovni pouze názorně modeluje dvojí pojetí českého vlastenectví anebo - řečeno přesněji a více otevřeně - spor českého vlastenectví s duchovní tendencí, které je vlastenectví zásadně upíráno; která je osocována jako zrada na vlastenectví. Neboť to, čemu jsme obvykle přiznávali hodnotu a úctu vlasteneckého konání, byla právě ona drobná zlepšovatelská práce, čím klopotnější, tím úctyhodnější, to jaré a důvěřivé spění k cílům komunálně občanským. Věřu, že bylo mnoho co dělat: reformovat prarvopis a vydat slovník, zakládat školy a spolky, cvičit v Sokole,

psát české kuchařky, přeložit světovou literaturu, vést státoprávní boje, učit se obecní samosprávě, vymaňovat se z vlivu kapitálu a dohánět, dohánět a dohánět - jednou Evropu, podruhé Ameriku, potřetí Sovětský svaz... Ta přemítání úkolů nás vždycky vedla k tomu, že jsme do své představivosti vlastenectví zahrnovali i jakousi povinnou spokojenost s málem, snadno se smířovali s tím, že nejsme původní, a když se z dopuštění osudu stalo, že u nás vyrostla světová osobnost, jakou byl třeba Purkyně, honosili jsme se tím sice, ale z jeho hlavní zásluhu jsme přece jen pokládali, že si občan zašel na pivo k Tomášovi. Uprostřed toho shonu a kutění z něhož, abychom byli spravedliví, posléze přece jen vznikla naše občanská každodennost - nám byl na obtíž každý, kdo se nechtěl podřídit této vlastenecké disciplíně, kdo - třeba byl Čech - chtěl na daném terénu svést svůj nejprivátnější existenciální boj, kdo široce a tvořivě pojal svou národní určenost a snažil se ji povznést na úroveň všelidskou. Nezaslívali jsme mu ani tak tu touhu samu, jako důsledek, který z ní plynul, už i u Máchy - útok proti idylickému vlastenectví.

»Kde jiní, tupí,« napsal Šalda, »necítili disonancí ukrytých v realitě jevové, nebo kde jiní, svědomí méně jemného vyhlávali sobě i jiným lad a krásu, kde jiní s ochotnou iluzivností opjeli se nadějemi, tam všude Máchův ozbrojený dobyvatelský pohled pronikal k jádru věcí a odkrýval je, a komu libo nebo nic.« Jenom tohle a nic jiného vadilo Tylovi a vadilo Durdíkovi, jenom proto se s Máchou tak těžce vyrovnával i Arne Novák a právě pro tohle byl Mácha tak těžce stravitelný Zdeňkovi Nejedlému a ostatním prorokům socialistického realismu, kteří s jiným předznamenáním, ale právě tak iluzorně jako Tyl viděli, jak se na ně »krásné přiš-

usmívá«. Ti poslední nepodnikli proti Máchovi nic jiného, než co už kdysi naznačil Tyl: označili ho za neorganickou součást národní kultury, za výjimku, sice skvělou, ale zcela ojedinělou, a konečně za import z ciziny. Kdyby bývali Slavomírové Tomíčkové a Krasoslavové Chmelenští vládli politickým žargonem o nějakého toho půldruha století později, byli by bývali patrně napsali o Máchovi totéž, co pak proslavil onen předseda českého spisovatelského svazu o některých svých současnicích: že »otevřeli dokořán cestu absurditě, odcizení a společenské bezmoci, zároveň s jiným konzumním zbožím, které masově vyhovovalo měšťáckému vkusu, jako je cynismus, drastické krváky a pornografie,« a zahájili »období velkého epigonství«...

Výtka prvních Máchových kritiků, že je charakterem svého díla nečeský, našla svou podporu v argumentaci Durdíkově ze sedmdesátých let. Konečně tu byly po ruce doklady o zdroji, z něhož Mácha zdánlivě čerpal, konečně bylo možno uklidit tu nepohodlnou výjimku a trvalou výčitku českému vlastenectví do přijatelné škatulky. O to přijatelnější, že být epigonem velkého lorda Byrona nebylo nic hanebného, právě naopak, hovělo to našemu vkusu, který si odjakživa potrpěl na pojmenování jako »český Goethe« a »český Paganini«. Jestliže Durdík zbavil řadu Máchových veršů přesnými odkazy k odpovídajícím veršům z Lary, Korsára a Vězně Chillonského jejich znepokojujícího tajemství, bylo pak už snadné pokračovat v rozboru dál a dokázat, že nečeský je Máchův syžet, jeho jednotlivé motivy, že jeho krajina nemá nic společného se skutečnými českými luhy a háji a že jeho filosofie, jak řekl už Palacký, neobsahuje žádnou ideu.

Patří k nejpodivnějším Máchovým tajemstvím a k vrchol-

ným zázrakům poezie vůbec, že i dnes, když nazíráme Mácha
skrze skvělé a vyčerpávající analýzy strukturalistické a feno-
menologické, musíme uznat, že tato zjištění minulého století
jsou pravdivá, anebo alespoň téměř pravdivá. Loupežník
nota bene oděný v plášť rudě podšitý jako karbonář, aristo-
kratický vůdce tlupy spříseženců, je vlastně nemyslitelný
v zemi Babinského, který jak známo na stará kolena okopá-
val kajícíně v Kartouzích kedlubny. Česká dívka bledá »co
amaranth na jaro svadlý« a k tomu ještě v bílém rouchu
tesknící na skalním ostrohu je zjev právě tak exotický a
právem se jí nedostalo obliby Mařenčiny, Vendulčiny či pani-
Müllerové. Jen právě zase naše vlastenectví nás přimělo
k tomu, abychom děj Máje situovali k doksánskému rybníku,
když je přece nade vši pochybnost zřejmé - co ostatně tvrdil
Durdík a jeho žáci -, že scenérií Máje je italské jezero, až do
těch plachetních člunků a labutí. Sotvakdy se našimi lesíky
ozýval táhlý »trouby zvuk« a vůbec je nepředstavitelné, že by
u nás byl někdy zval k lásky hrám »hrdliččin hlas«...

A přece. Všichni, kdo ve jménu vlastenectví odsuzovali či
odmítali Máchovo dílo, všichni, kdo v neuvěřitelně raném
výkřiku existenciální skepse, již je Máchova pasáž o táh-
noucích oblacích, chtěli vidět vlasteneckou tirádu, všichni
někdy podleli Máchovu kouzlu a všichni tu jeho svévoli přijali
posléze za svou. Neboť navzdory všemu rozumu a zkušenosti,
navzdory přízemnímu pragmatickému vlastenectví, navzdory
pohodlnosti, z níž se neradi dáváme vyrušovat, a i navzdory
politické manipulaci, která nám chtěla upřít všechno velké,
silné a lidsky opravdové, vyvstává u nás od dob Máchových
nad temné hory různý den, borovými háji vane vítr, který nad
lesy řídí divokých husí let a po horách mladičké stromky

sklání, chvějeme se zvukem strhané harfy a opíjíme se
sladkostí píru na ladech, a dokud nejsme zcela staří anebo
dočista zlí a nelidští, občas k nám zaléhá i přes hory a doly,
přes oceány a šílený mumraj světa žežulčino volání a sladký
hrdliččin hlas.

Neboť nad pravdu zkušenosti a denní potřeby je koneckon-
ců vždycky pravda básníková. Ona nás pak posléze vede i
k tomu, abychom byli více lidmi, a lidmi co nejuplněnějšími.